

OPUS HERITAS Rapport 2022:3

**Dokumentation av nyupptäckt hällmålning
L2022:10143 vid Getberget i Torp, Medelpad.**

Ulf Bertilsson & Catarina Bertilsson

**Dokumentation av nyupptäckt hällmålning L2022:10143
vid Getberget i Torp, Medelpad.**

Ulf Bertilsson & Catarina Bertilsson

Omslagsbilder: Hällmålningen på det stora blocket till vänster framför den långa bergväggen, vy från öster.

Närbild på den nyupptäckta hällmålningen.

Markfoto, digital process, färgspektrumanalys och visualisering: Catarina Bertilsson

Luftfoto: Ulf Bertilsson

© Ulf Bertilsson & Catarina Bertilsson

Alla figurer i denna rapport är i 2D-format även när de ursprungligen är producerade i 3D-format. Det gör att detaljer som är tydliga i dessa ändå kan vara svåra att se för den ovane betraktaren. Vi rekommenderar därför att man också studerar 3D-modellerna som kommer att publiceras i original på [www.sketchfab.com/Opus Heritas 3D](http://www.sketchfab.com/Opus_Heritas_3D).

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Bakgrund	sid. 6
2. Genomförande	sid. 6
3. Beskrivning	sid. 9
3.1 Blocket	sid. 9
3.2 Hållmålningen	sid. 11
3.3 Färgspektrumanalyser i D-stretch och Photoshop	sid. 16
4. Tolkning	sid. 20
4.1 Jämförelser	sid. 20
5. Datering	sid. 26
Referenser	sid. 28
Bilaga 1	sid. 30

1. Bakgrund

I september 2022 inrapporterades en förmodad hällmålning vid Getberget i Torps socken, Medelpad till Länsstyrelsen i Västernorrland av dess upptäckare Anna Thorsaeus, Sundsvall. Thorsaeus hittade målningen när hon rekognoscerade området efter en lämplig klättervägg i maj i år men var då osäker på målningens karaktär. Vid ett återbesök i september insåg hon dock direkt att den måste vara en riktig hällmålning och anmälde därför sitt fynd. Vid Länsstyrelsen besiktning på platsen i mitten av oktober fastslogs det att det är en äkta hällmålning från förhistorisk tid. Efter förfrågan om intresse och möjlighet att dokumentera hällmålningen från Länsstyrelsen beställdes så uppdraget av Opus Heritas den 27 oktober med förutsättningen att uppdraget måste genomföras före utgången av november i år. Företaget har tidigare dokumenterat en hällmålning i Ljusdal med fotogrammetrisk teknik på uppdrag av Länsstyrelsen Gävleborg (Bertilsson et al 2019). Redan år 2015 inledde företaget också dokumentation av hällristningarna vid Nämforsen med denna teknik på uppdrag av Länsstyrelsen Västernorrland (Bertilsson & Bertilsson 2022).

2. Genomförande

På grund av det korta tidsfönster för att dokumentera hällmålningen och risken för snöfall med en annalkande vinter beslutade Opus Heritas att genomföra uppdraget under två dagar i mitten av november, den 15 och 16. Vädret var varierat med solsken och några plusgrader den första dagen och ett tunt molntäcke men samma temperatur den andra dagen. Länsstyrelsen hade tillhandahållit några kartor över området och inför vårt besök den första dagen hade Anna Thorsaeus rekognoscerat fram en lämplig stig upp till målningen genom den grovblockiga terrängen med kvarliggande grenar efter att träden avverkats.

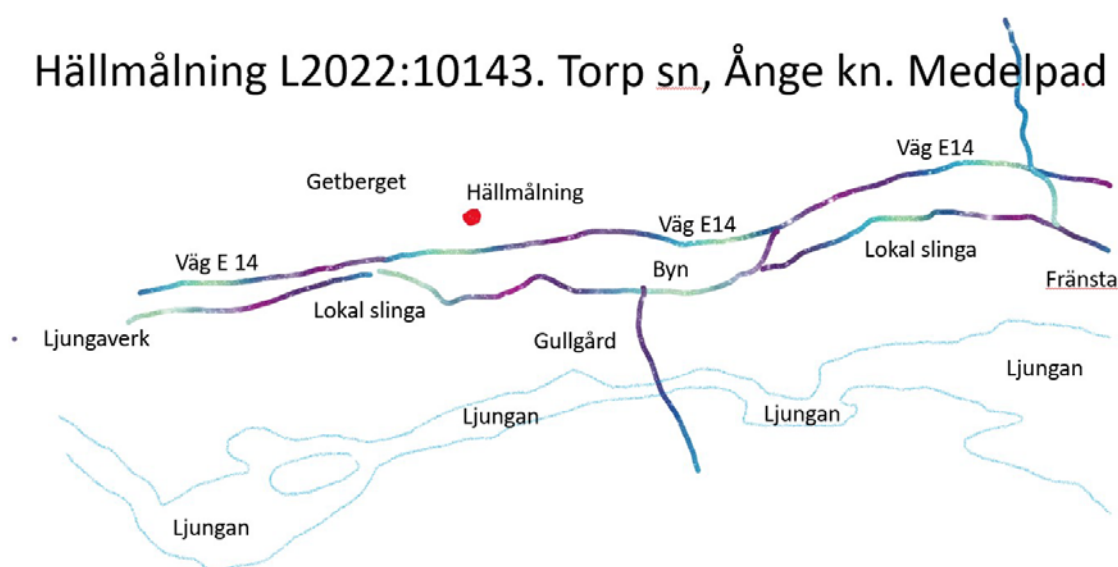

Fig. 1 Kartskiss över området med Getberget i vars branta syd och sydostsluttning mot Ljungan hällmålningen ligger.

Först besiktigades målningen noggrant och det kunde snabbt bekräftas att det rör sig om en äkta hållmålning. Därefter kontrollerades ett antal mindre block som ligger intill det stor blocket med målningen och hela nederdelen av den långa och branta bergvägg som löper i nordöstlig riktning från blocket. Inga nya målningar upptäcktes då även om mindre fläckar och ytor som skiftar svagt i ockrarött som troligtvis är naturliga utfällningar eller i något fall lavar finns på bergväggen. En snabbanalys av fotodokumentationen i samband med rapportskrivningen gav samma resultat. Den fotogrammetriska dokumentationen som sedan gjordes resulterade i 319 markfoton och 110 luftfoton med drönare som processades redan samma kväll för kontroll av kvaliteten och behov av komplettering. Ett mindre problem var att den låga solen bländade och ibland gjorde det svårt att se informationen på drönarens fjärrkontroll. Av den anledningen och att prognosen utlovade molnigt väder till dagen därpå beslutade vi att besöka målningen på nytt för att göra några kompletteringar av den fotodokumentationen från luften. Den genomfördes under förmiddagen i molnigt väder och någon plusgrad. Först togs en del kompletterande markfoton och därefter gjordes samma sak med luftfoton. I samband med att drönaren flögs längs den branta bergväggen i sydostlig riktning mot målningen med blocket kraschade farkosten utan förvarning in i den. Förloppet var snabbt och överraskande eftersom varningssystemet normalt ska stanna farkosten framför ett hinder när risk för en kollision föreligger. Detta skedde tyvärr inte nu utan den plötsliga kollisionen ledde till att flygningen avbröts abrupt när objektivet slogs loss och kamerahållaren bröts sönder på flera ställen samt en propellerarm bröts av. Innan detta missöde togs ytterligare 57 foton och därmed totalt 167 från luften.

Fig. 2a. Blocket med hållmålningen som ligger i kanten av en liten stenig avsats med vid utsikt mot Ljungans dalgång framför den branta långsträckt bergväggen. 3D-modell av mark- och luftfoton.

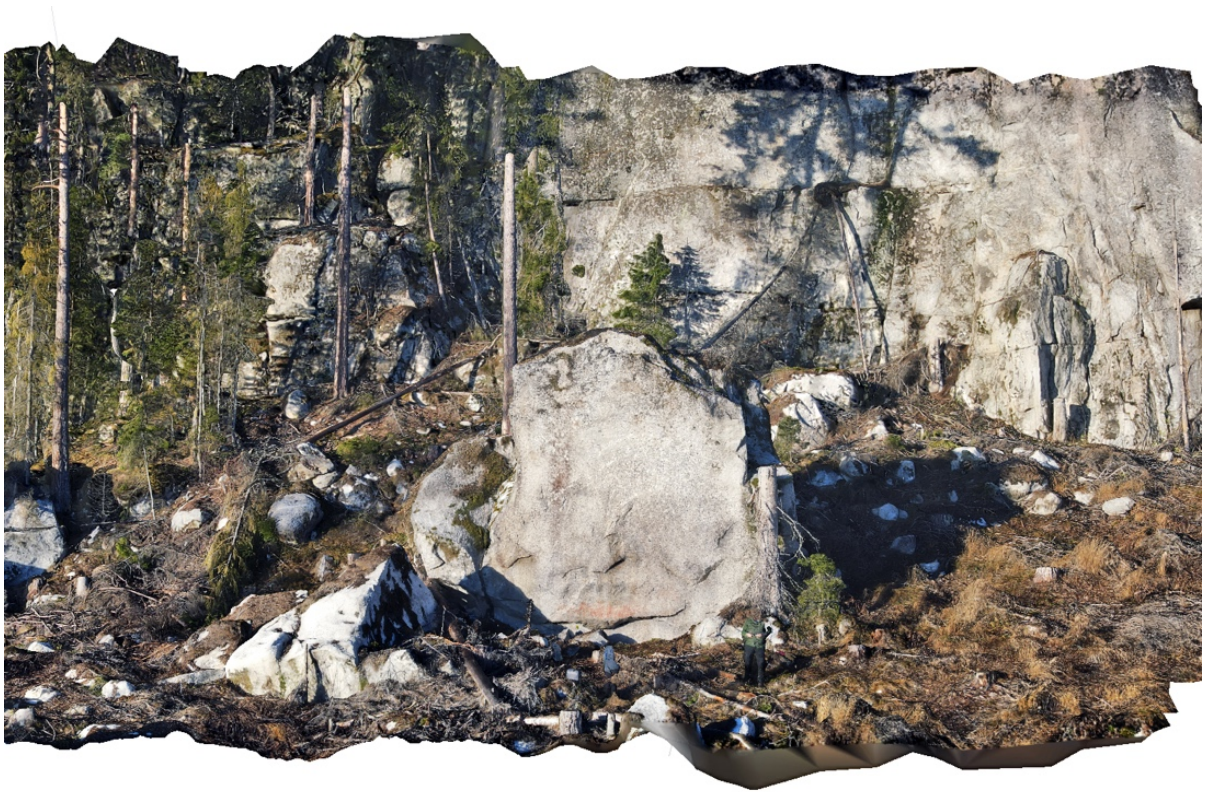

Fig. 2b. Blocket med den branta fasaden mot sydost omgivet av mindre block och stenar.

Fig. 3. Framför den nyupptäckta hällmålningen ses här Anna Thorsaeus som hittade den och Ulf Bertilsson som flög drönaren när den dokumenterades.

Vid första dagens besök kontrollerades också en del mindre stenar alldeles nedanför målningen som förmodligen har lossnat från den genom frost- eller värmesprängning. Inga rester av färg kunde dock ses på dessa även om förutsättningar för det skulle kunna finnas eftersom flera exfoliationer finns i målningens vänstra del. Även högre upp finns skarpt markerad diagonal brottkant med bevarad färg efter några nu fragmentariska och obestämbara figurer. Målningens utsträckning är 3,37 x 1,62 meter och den består av ett 20-tal figurer och färgfält som beskrivs närmare i presentationen i det följande där också andra måttuppgifter redovisas i fig. 4–6 nedan. Efter besiktningen och dokumentationen i fält har fotodokumentationen först processats i Agisoft Metashape och de högupplösta 3D-modellerna den resulterar i analyserats. Till skillnad från analysen av hållristningar som i första hand görs i en otexturerad (utan färg) modell med hjälp av olika renderingar och shaders så görs den här i en texturerad (med färg) (se Bertilsson et al. 2019 och Bertilsson & Bertilsson 2021 för beskrivning av teknik och metod). Fördelen med att använda 3D-modeller för analysen är att man får en detaljerad bild av ytstruktur, ojämnheter och skador på den yta som målningen finns på och att det också i viss utsträckning också syns i de 2D-bilder som presenteras här även om de i jämförelse är platta. 3D-modellerna i original kommer att publiceras på www.Sketchfab.com/OpusHeritas3D.

3. Beskrivning

3.1 Blocket

Blockets framsida med målningen stupar brant och är något högre 7,42 m än det är brett 7,15 m med en yta på 53 kvm av vilken målningen upptar en mindre del på 5,4 kvm när man inkluderar de obestämbara färgfält som finns högre upp på blockets mittparti nedanför en skarp, diagonal brottkant. Området där de flesta figurerna målats är oregelbundet buktande men ändå förhållandevis jämnt. Ytan är lätt skrovlig och i vänstra delen av målningen flera 2–7 cm stora exfoliationer inom några svårtolkade figurer. På grund av den korta tid som det av ljus- och väderleksskäl kunde läggas på dokumentationen var det inte möjligt att i fält göra en detaljerad besiktning och analys av hållens bevarandetillstånd utan det får anstå till senare. Det bör då om möjligt utföras av en geolog eller allra helst en stenkonservator. De skador i form av mindre exfoliationer som beskrivs här syntes dock tydligt IRL men förstås också i 3D-dokumentationen dels genom att färgen saknas där men också genom mer eller mindre skarpa brottkanter. De exfolierade ytorna ser ut att sakna påväxt av lavar vilket teoretiskt skulle kunna indikera att skadorna uppstått relativt sent. Samtidigt är påväxten av lavar på blockets fasad väldigt gles eller saknas helt som fallet är med det parti där de målade figurerna återfinns (se fig. 4 och 5 nedan).

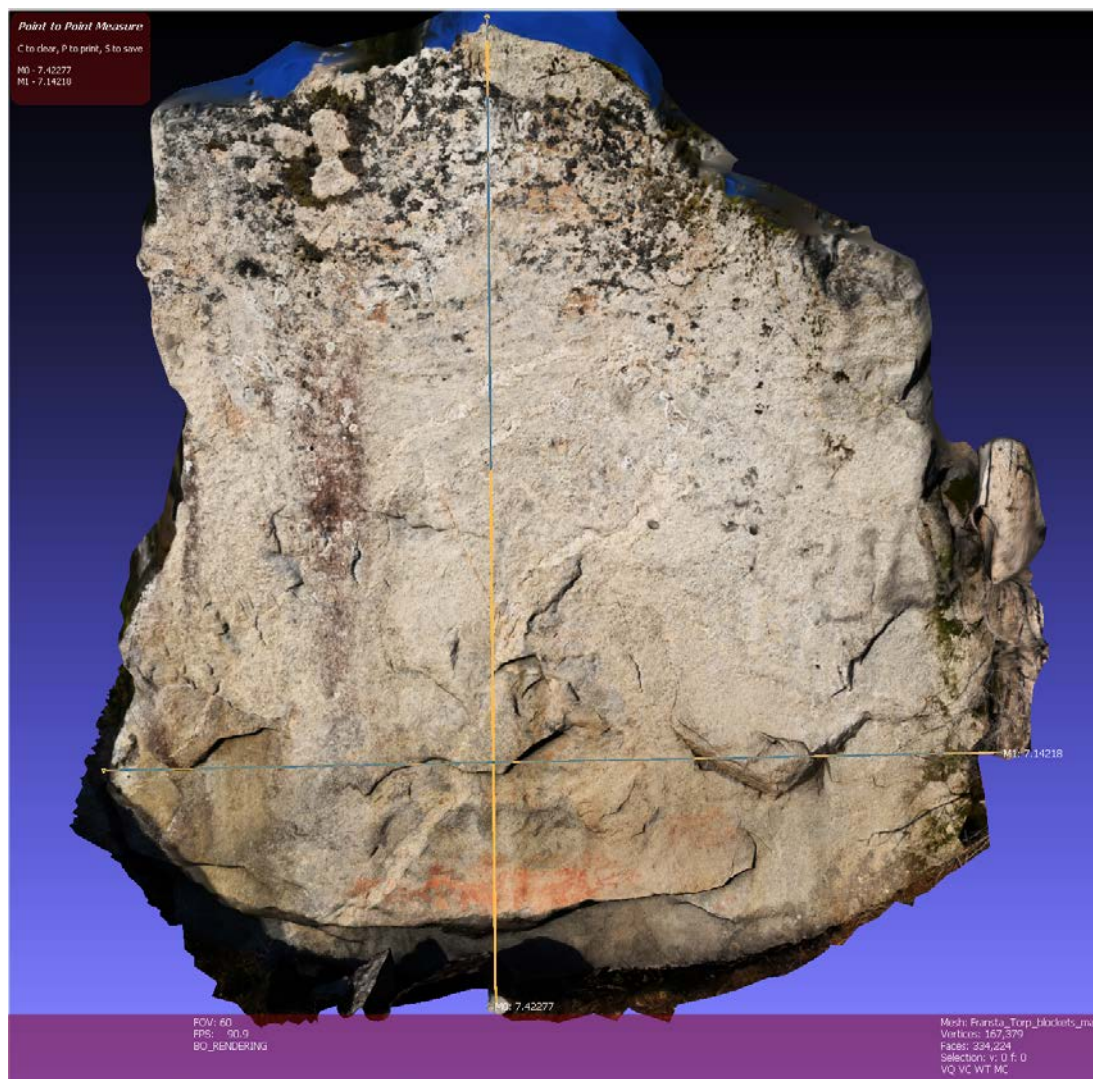

Fig. 4. Blocket med hällmålningen med ett tjugotal figurer och färgfält ovanför en tydlig brottkant i blockets nedre del. Blocket är 7,42 m högt och 7,15 m brett. Print screen av 3D-modell i MeshLab.

En tänkbar orsak till det skulle kunna vara att framsidan är solbelyst under den tid av dagen som solen rör sig från nordöst till sydväst vilket bidrar till att blockets yta värms upp och fukt, som annars skulle gynna påväxt av lavar, drivs ut. Å andra sidan skulle det också kunna innebära att kvarliggande snö på blockets hjässa i töväder skulle kunna rinna ner över fasaden dagtid för att sedan frysa nattetid under den kalla årstiden. Det skulle då kunna ge upphov till ett stort antal så kallade nollpassager som visat sig kunna ge upphov till skador i form av exfoliationer liknande bland annat på hällristningarna i Tanums världsarvsområde. Detta och andra frågor som berör påväxt och skador bör med fördel utredas av en stenkonservator eller geolog. En annan sådan fråga berör färgen och då i synnerhet vad som kan ha skett med den i de centrala och vänstra delarna av målningen där flera figurer förvisso kan urskiljas men där tolkningen ändå försvåras av att färgen ställvis tycks ha flutit ut och gjort former och konturer otydliga. Detta blir särskilt uppenbart om man jämför med de figurer som finns i högra delen av målningen som är konturmålade och även om färgen nu också är påverkade av vittring är förhållandevis lätta att urskilja. En möjlig förklaring till skillnaden skulle kunna vara att färgen i mellersta och vänstra delen ursprungligen varit mer flödigt och runnit ut innan den torkat. En annan är att de första figurerna målats över med nya i samma tidiga skede. Andra viktiga

faktorer har varit vilken tid på året och dygnet som figurerna målades och vilka väderleksförhållanden som då rådde.

3.2 Hällmålningen

Den yta inom vilken målade figurer och färgfält återfinns är alltså 3,37 x 1,62 m stor och innehåller ett 20-tal figurer och färgfält varav alla utom 3 återfinns strax ovanför blockets nedre kant. Figurerna utgörs av 1 människa utan armar, 1 skepp? i form av en avlång sektionsindeldad figur med upphöjd avslutning, minst 8 älgar varav 4 ofullständiga och otydliga, minst 1 obestämbart djur, 3 fiskar varav 2 mycket otydliga och osäkra, 4 obestämbara figurer och minst 4 färgfläckar. Figurerna är 7–52 cm stora och färgfälten är ca 5–15 cm stora. Måtten för de tydligaste figurerna anges i fig. 7 nedan. Och i fig. 8a nedan finns de enskilda figurerna numrerade för att de ska vara lättare att se.

Fig. 5. Målningen med utsträckningen i längd och höjd som uppgår till 3,37 x 1,62 m uppmätt direkt i 3D-modellen. Print screen.

En speciell omständighet med hällmålningen är att flera figurer är målade över varandra vilket är ovanligt och bidrar till att försvåra identifiering och tolkning.

Fig. 6. Närbild på målningen med ett tjugotal figurer och färgfält. De exfoliationer som skadat figurerna i vänstra delen syns tydligt. Print screen av 3D-modell.

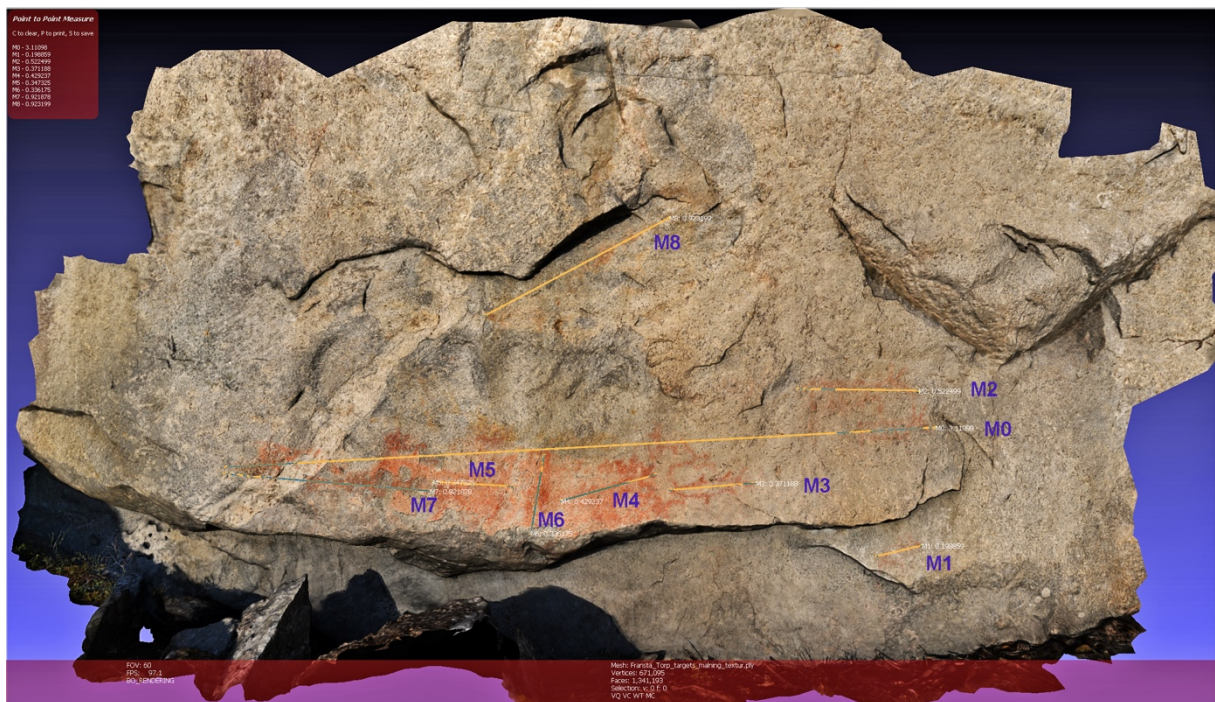

Fig. 7. Målningen med olika mått som uppmätta i 3D-modellen där M0 = målningens längd, M1= Lilla älgen, M2= Största älgen, M3=Laxen, M4=Älgen med horn, M5= Svårtolkad figur, skepp? M6= Människofigur, M7=Exfolierat område och M8=Övre partiet med färgfält.

De tydligaste figurerna är placerade i högra delen och konturmålade i likhet med flera av de övriga figurerna men några av dem kan också ursprungligen ha varit helt ytmålade. Det gäller människofiguren som återfinns i centrala delen och har huvud, överkropp och två ben men tycks sakna armar (Nr. 7 i fig. 8a nedan och fig. 15). Bredvid det lilla knoppformade huvudet syns en oregelbundet rund konturlinje som sannolikt tillhör en figur som människofiguren målats över.

Människofiguren är ca 33 cm hög. Den största älgen är lite över 50 cm lång och har kroppen indelad i sektioner med revbensliknande streck på samma sätt som den mindre älgen strax nedanför har.

Detsamma gäller för kroppen på den hornförsedda älgen till vänster om den tydliga fisken liksom för kroppen på den obestämbara djurfiguren till vänster om människofiguren. Den senare ser ut att grensla bakre delen av den hornförsedda älgen eller möjligtvis en ytterligare, svagare målad och kortare och svårbestämbar djurfigur (jfr Bertilsson et al 2019). Av fig. 8a och b samt 9b nedan framgår att frambdelen av den älgen, människofiguren och djurfiguren omedelbart bakom denna samt den konturmålade fisken är tydligast. Det kan ha flera orsaker; att de målades med starkare färg; att de uppdaterats vid ett eller flera tillfällen eller att de blekts och vittrat mindre och därför bevarats bättre.

Lista med numrerade figurerna numrerade på hållmålningen vid Getberget.

- Nr 1. Lilla älgen
- Nr. 2. Största älgen
- Nr. 3. Fisken
- Nr. 4. Älgen med horn
- Nr. 5. Svårtolkad figur/möjligen skepp?
- Nr. 6. Människa
- Nr. 7. Område med exfoliationer
- Nr. 8. Övre parti med färgfält
- Nr. 9. Mellanstor älg
- Nr. 10. Liten älg
- Nr. 11. Älg?
- Nr. 12. Fisk, osäker
- Nr. 13. Fisk, mycket otydlig
- Nr. 14. Obestämbär figur
- Nr. 15. Djurfigur
- Nr. 16. Obestämbär figur
- Nr. 17. Obestämbär figur
- Nr. 18. Otydlig och skadad älgfigur?
- Nr. 19. Otydlig och ofullständig älgfigur?
- Nr. 20. Område med exfolierade färgfält

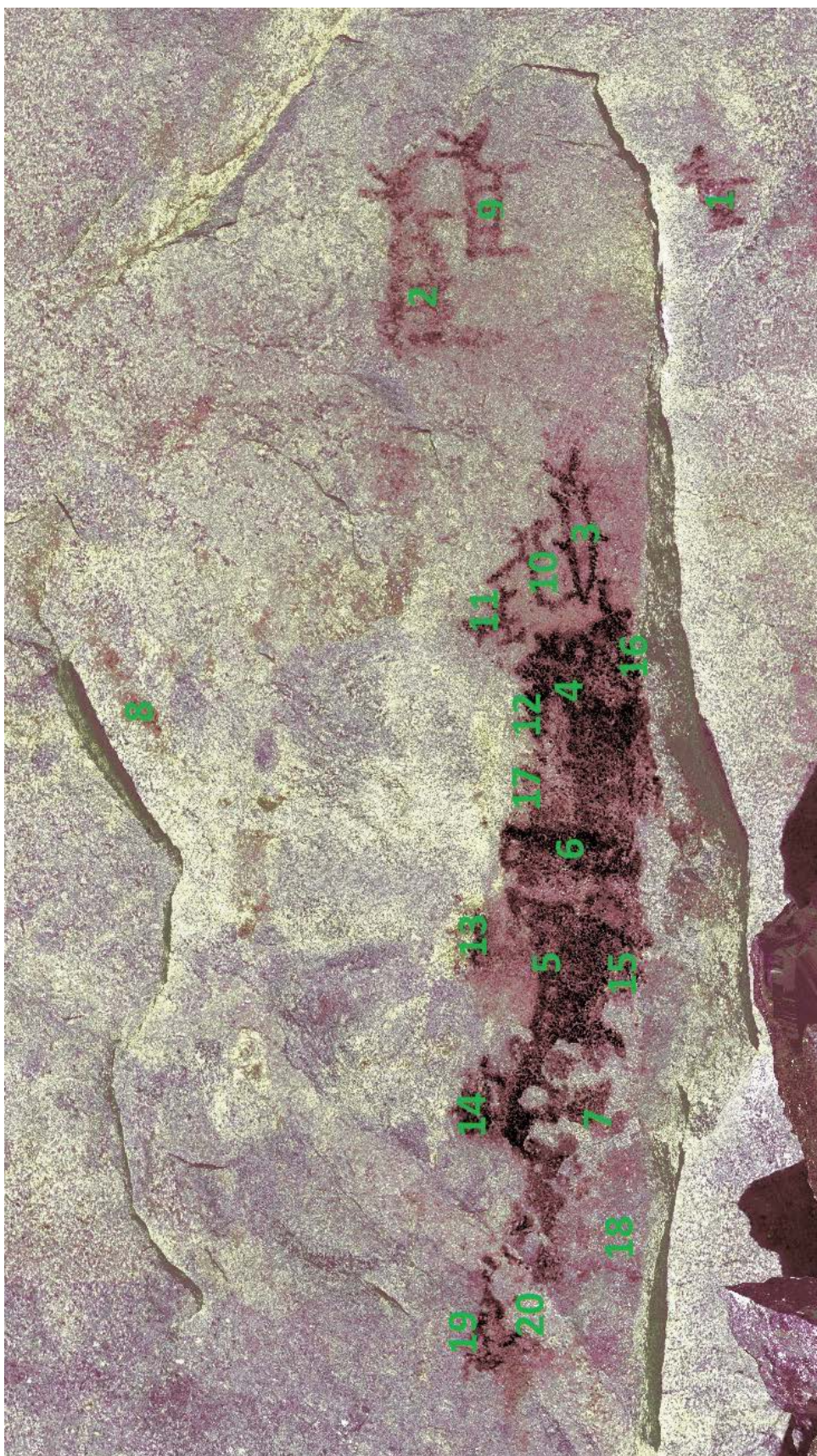

Fig. 8a. Hällmålningen med figurerna numrerade enligt listan på sid. 13 ovan.

Fig. 8b. Samma som fig. 8a men utan numrering av figurerna.

3.2 Färgspektrumanalyser i DStretch och Photoshop

När figurerna analyseras i detalj sker det i Photoshop och DStretch genom att färgbalansen i olika spektrum förändras så att figurerna framträder tydligare som i fig. 9b nedan. Det innebär inte att figurerna manipuleras utan endast att färgerna ändras medan figurerna förblir desamma (jfr Gjerde 2020). Det gör att de små färgfält med oregelbunden form som finns nedanför en diagonal brottkant också framträder tydligt. Här i rapporten presenteras målningen i ett antal visualiseringar i olika färgspektrum, nyans och styrka för att få figurer ursprungligen målade med olika intensitet och placering att synas tydligare.

Fig. 9a. På målningen finns ett tjugotal figurer och färgfält av vilka några kan urskiljas bättre än de övriga. 3D-modell i original i Agisoft Metashape.

Fig. 9b. Samma modell men där figurerna framträder mycket tydligare när de visualiseras med hjälp av olika färgspektrum Agisoft Metashape och DStretch. Print screens från Metashape.

Användningen av denna teknik för analys av hållmålningar när de dokumenterats med fotogrammetri har gjort att många tidigare okända eller obestämbara figurer har upptäckts och

kunnat tolkas (Gjerde & Stebergløkken 2018, Bertilsson et al 2019). En annan fördel är att det är möjligt att mäta direkt i de 3D-modeller som resulterar av dokumentationen med hjälp av de georeferenser eller targets som dokumenteras på ett likartat sätt som på hållristningar (jfr Bertilsson & Bertilsson 2015). De mått som tas på detta sätt är generellt mer exakta än de som tas på traditionellt vis direkt på målningen – se fig. 6 ovan och 8 nedan. Det ger också möjlighet att mäta de figurer som inte redovisas här med mått på den vid senare tillfälle. Om samma precision i mätningarna ska kunna uppnås i fält krävs att de görs med lasermätare men är då lite krångligare att genomföra.

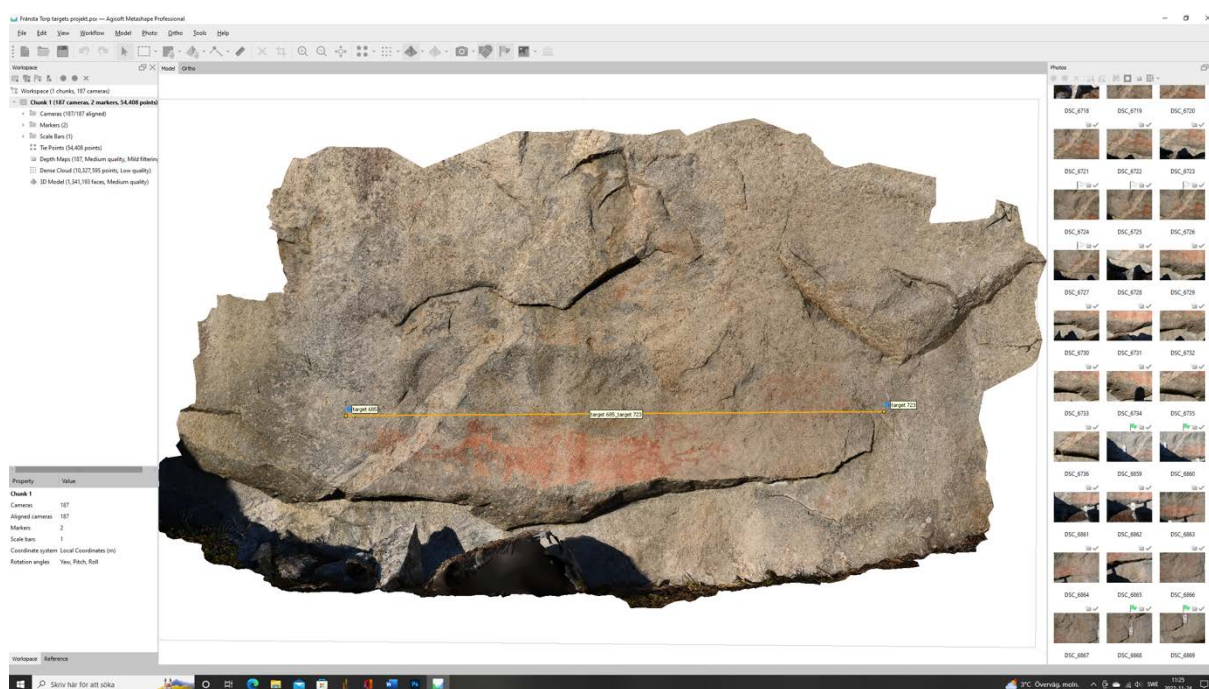

Fig. 10. 3D-modell av hållmålningen med targets processad i Agisoft Metashape.

Om vi återvänder till tekniken att analysera den fotogrammetriska dokumentationen med hjälp av olika färgspektrum så ger Photoshop större möjligheter att nyansera färgbalansen än DStretch. Det kräver dock större noggrannhet och erfarenhet av programmet av den som gör analysen. DStretch är ett lite grövre verktyg med färdiga menyer som oftast räcker långt. Dessutom finns det som en nedladdningsbar app för smartphones som gör att den kan nås också av användare utanför specialistkretsen och på så sätt bidra till att öka intresset för denna fornlämningskategori. En viktig positiv effekt av användningen av fotogrammetri för dokumentationen av hållmålningar är att den är icke-taktil och därmed minskar behovet av att vidröra de ofta vittrade och på annat sätt skadade hållar som figurerna målats på. Det finns ett skrämmande stort antal exempel från olika håll i världen på att målningarna skadats när man på olika sätt har försökt göra figurerna tydligare genom att fylla i konturer med krita eller tuschpennor eller genom att spreja ytan med olika medel till exempel Coca Cola. Alla förstås lika skadliga. Men det finns också goda exempel som dokumentationen av målningarna på Finnforsberget i Skellefteå där man istället gick försiktigt till väga och kalkerade figurerna på transparenta plaster som fästes på hållarna utanför figurytorna för att undvika att skada dessa (Broström et al 2013).

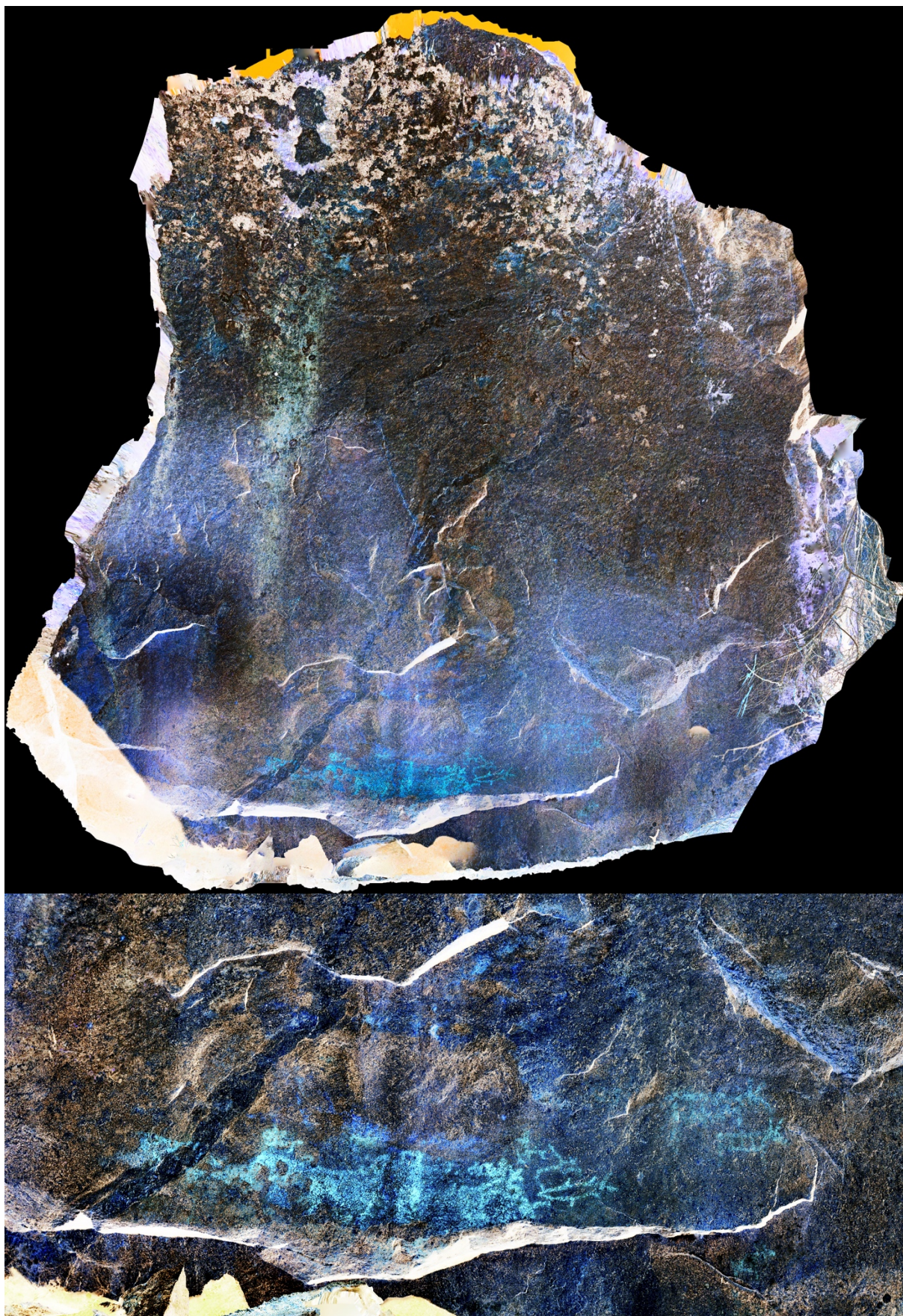

Fig. 11a. Blockets hela fasad med målningen i nederkanten. 11b. Inverterad närbild på målningen. Färgspektrumvisualisering i blått från DStretch och Photoshop.

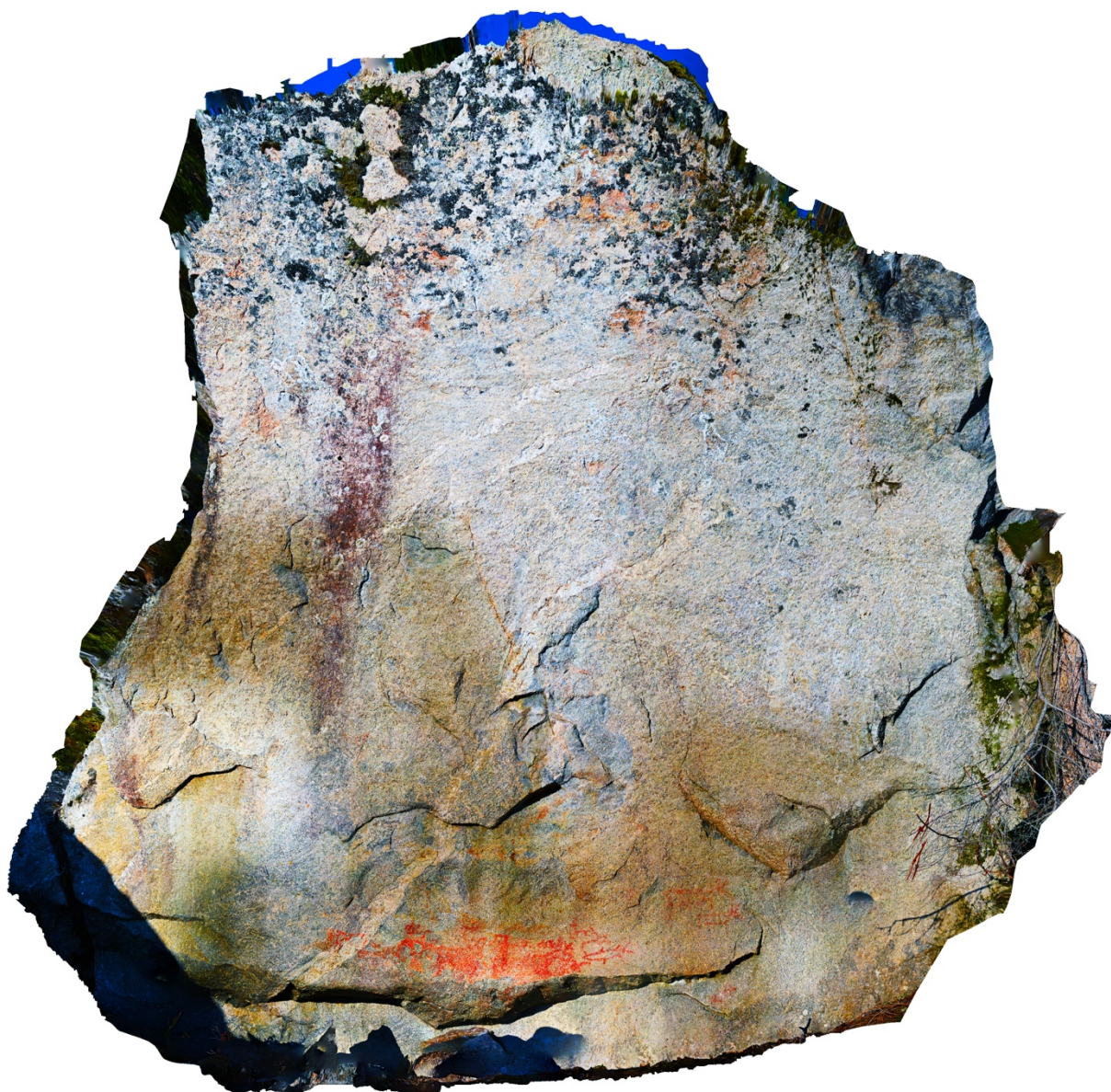

Fig. 12 a och b. Samma som ovan men färgspektrumvisualisering i orangerött från DStretch och Photoshop.

4. Tolkning

När nu den fotogrammetriska dokumentationen är processad och 3D-modellerna och de olika färgspektrumen är analyserade så övergår vi nu till att försöka tolkningen av målningen. Först en kort utblick mot andra hållmålningar.

4.1 Jämförelser

Den nyupptäckta hållmålningen är en av de mer figurrika i Sverige med och ovanlig med sin placering av figurerna i en lång serie längs blockets nederkant. Fler finns endast på målningen på Finnforsberget i Västerbotten med ett 50-tal figurer, på Flatruet och vid Lossen i Tännäs i Härjedalen båda med ett 30-tal figurer. Skinnlappsstenen i Ljusdal har ett 15-tal figurer och målningen i Rogen vid Rutfjället i Härjedalen minst 12 figurer (Broström et al 2013, Bertilsson et al 2019).

I hela Västernorrland finns i Fornsök tidigare registrerade 17 hållmålningar varav 15 i Ångermanlandsdelen och 2 i Medelpad. Av de senare återfinns den ena Liden 494:1 vid Långlidens by på ett stenblock, 12x10 m stort, och består av ett färgfält och flera otydliga figurer, varav en människa och en älg. Blocket kallas Häglingsstenen och ligger 25 m ovanför Indalsälven i en sluttning ned mot älven och i närområdet finns ett 20-tal fångstgropar. Den andra målningen i Medelpad, Torp 654:1 ligger på ett block eller en berghäll, 5 x 2–4 m stort, på Rensnäset vid Västissjön i Hångstaörn och består av minst 6 otydliga figurer, varav en människa och en älg. På blockets undersida finns ytterligare ett 10-tal färgfält. I närområdet finns några boplatser och fångstgropar men också en stensättning, 3,5 m stor, i ett typiskt läge. Enlig David Loeffler (2007) som gjort en specialinventering runt sjön och då upptäckt ett mycket stort antal boplatser med fynd av kölskrapor, handtagskärnor och mikrospån visar dessa på en bosättning i slutet av Mesolitikum innan 4000 före vår tideräkning. Andra fynd som flathuggna spetsar visar att det också gällde bronsåldern mellan 2000 och 500 f. Kr. Från den mellanliggande perioden Tidig- och Mellanneolitikum 4000 till 2500 f. Kr. finns endast ett fynd av en skifferspets med tånge. Avståndet till den nyupptäckta målningen vid Getberget är ca 50 km fågelvägen från Långliden och ca 20 km från Hångstaörn.

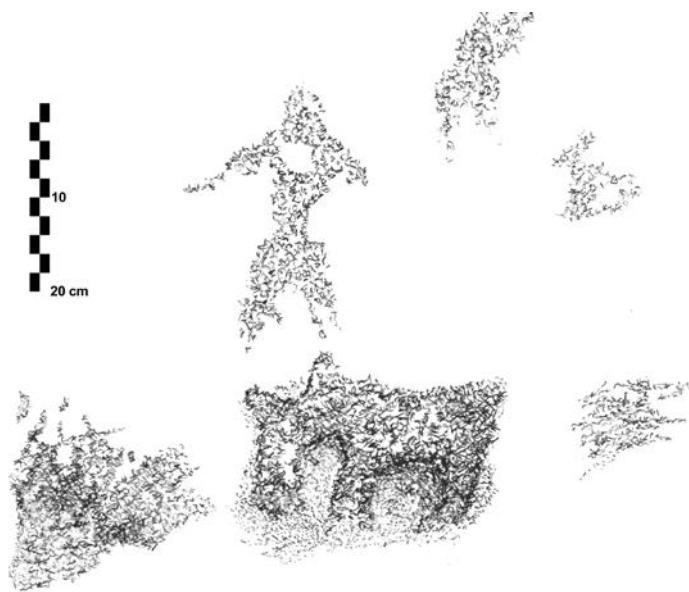

Fig. 13. Hållmålningen på Rensnäset med en tydlig älg och dito människa samt fyra färgfält. Teckning (efter foto): David Loeffler. Källa: Fornsök.

I området kring den nyupptäckta hällmålningen i Getbergets sluttning i Fränsta finns få kända fornlämningar endast några fångstgropar registrerade högre upp på berget. Och på väsentligt lägre nivå i bygden ner mot Ljungan några gravhögar. Målningens figurgalleri består av en människofigur, minst sju älgfigurer och ett antal svårbestämbara figurer och oregelbundna färgfält. Antalet älgar är ovanligt stort men annars är det formen och främst då de stora konturmålade älgarna med kroppen indelad i sektioner som liksom den konturmålade fisken är ovanliga. I det avseendet påminner dessa figurer om ristade dito även om älgar med sektionsindelade kroppar också är ovanliga men förekommer på hällristningarna vid Norrfors i Umeälven där de dock är mindre symmetriska (Ramqvist 1989). Enstaka exempel på samma kroppsdekor förekommer bland annat på hällmålningarna vid Hästskotjärn och Fångsjön i Jämtland och de ristade älgarna vid Ånnsjön i samma landskap (Jensen 1989). Ristade älgar med geometrisk kroppsdekor saknas helt vid Nämforsen och även sådana med så kallade livslinjer är sällsynta där. Älgar med sektionsindelade kroppar är inte heller vanliga i det närliggande Trøndelag i Norge men förekommer i Gudbrandsdalen på hällristningar vid Drotten i Fäberg och Glemmestad i Østre Toten i Östnorge (jfr Løvdøen & Mandt 2009). Enligt Trond Løvdøen och Gro Mandt är utformningen med sektionsindelade kroppar vanligare ju längre norrut ristningen ligger medan det är mer vanligt med livslinjer och andra geometriska kroppsdekorationer på de mer kustnära ristningarna.

Utformningen av de övriga figurerna är mindre specifik och liknar i flera avseenden den på andra hällmålningar med helmålade figurer och oregelbundna färgfläckar som är svåra att tolka. Ett exempel är förekomsten av en människofigur tillsammans med en eller flera älgar som också finns på båda de andra hällmålningarna i Medelpad. Det som emellertid är ovanligt på den nyupptäckta målningen vid Getberget är människofigurens placering som med lite fantasi kan tolkas som att den grenslar bakkroppen på en älg – fig. 15 nedan.

Fig. 14. Scen på hällmålningen på Skinnlippsstenen i Ljusdal där en människofigur utan armar ser ut att grensla en ko. Färgspektrumvisualisering i rött i DStretch.

En liknande placering finns på Skinnlippsstenen i Ljusdal med skillnaden att djuret där istället är en ko och att figuren är tydligare. Älgen som är hornförsedd har en långsträckt kropp där färgen på den främre delen är betydligt stakare än på den bakre delen. En annan ovanlig figur är den konturmålade fisken med spetsoval form och långa fenor är hela 37 cm lång och därmed en av de största figurerna på målningen. Även om fisken skulle kunna vara en lax och i formen liknar en ytristad fiskfigur på Brådön F:4 vid Nämforsen så finns där också ristade laxar med mer kompakt kropp men i ett fall istället långsträckt på Södra Stranden Z:1 (Larsson et al 2018). Fiskar på hällmålningar i Sverige är generellt ovanliga med två andra förekomster. Den ena på Finnforsberget i Skellefteå, Västerbotten med ett trettiofem fiskfigurer och den andra på hällmålningen vid Tumlehed i Torslanda, Bohuslän (Broström et al 2013, Schultz Paulsson et al 2019). Båda dessa målningar hade anknytning till vatten och låg närmare kusten när de målades på 225 respektive 25 meter över dagens havsnivå och Finnforsberget också i en brant sluttning cirka 100 meter över Skellefteåälvens vattenyta. I detta avseende finns en likhet med hällmålningen på Getberget där den ligger på en avsats i sluttningen cirka 100 meter över Ljungans yta. Bildgalleriet vid Finnforsberget omfattar ett femtiotal figurer och färgfläckar varav 1 människa, 3 älgar och ett 30-tal fiskar och 2 ristade figurer. De likartade figurtyperna till trots så finns inga påtagliga formlikheter och en annan skillnad är att alla figurer på Finnforsberget är helmålade. Fiskarna där som i de flesta fall är korta och kompakta avbildar sannolikt laxar men i två fall på yta J kan det, med ledning av kroppsformen, röra sig om hajfiskar och möjligen då avbilda arten Håbrand som även idag sällsynt förekommer i Östersjön och kan bli upp till tre meter lång och med gott matkött. Det kan inte uteslutas att fiskfiguren på Getberget också avbildar en haj av samma art även den skiljer sig en del i form och utförande från de två på Finnforsberget. Oavsett detta så är det naturligtvis inte helt enkelt att exakt artbestämma fiskarna men ändå fullt möjligt då målningarna kan ha gjorts i anslutning till Litorinahavet. Detta hav som mellan 5000 – 1000 före vår tideräkning föregick Östersjön och hade öppen förbindelse med Nordsjön och längre bort Atlanten vilket gjorde att fiskar som inte förekommer i dag kan ha funnits på de aktuella platserna längs Norrlandskusten.

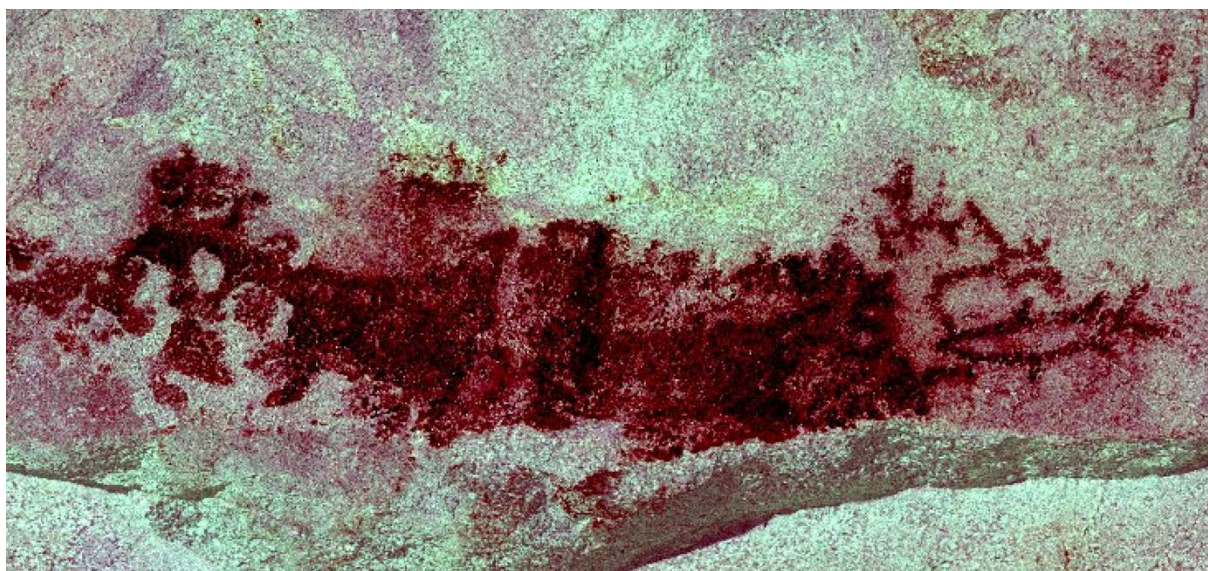

Fig. 15. Den centrala delen av hällmålningen vid Getberget med i mitten den scen där en människa utan armar ser ut att grensla en älg. Färgspektrumvisualisering i rött i DStretch.

En koppling till strandlinjen skulle också kunna vägledning till målningarnas ålder men medför samtidigt att frågan kompliceras eftersom målningen vid Getberget ligger väsentligt lägre än den på Finnforsberget, 155 m respektive 225 m över havet. Även när relationen till högsta

kustlinjen (HK) vägs in så finns en skillnad eftersom den är 275 m ö h i centrala Medelpad att jämföra med 250 m ö h innanför Skellefteå. Att den är högre i Medelpad förklaras av att landhöjningen där är kraftigare men visar samtidigt att ingen av målningarna har gjorts i anslutning till den. Och eftersom målningen vid Getberget ligger hela 120 m lägre bör den ha gjorts långt senare medan den vid Finnforsberget som ligger endast 25 meter lägre än HK i så fall skulle kunna vara väsentligt äldre. Hur det egentligen förhåller sig kräver en utredning som sträcker sig utanför vad som är möjligt att genomföra i denna första dokumentation av den nyupptäckta hällmålningen vid Getberget. De svårigheter och fallgropar som är förenade med att datera hällbilder med utgångspunkt i strandlinjer har tidigare demonstrerats i en studie av hällbilder i Trøndelag, Norge (Steborgløyen 2017, jfr Goldhahn 2021). Det mest sannolika är ändå att faktum att läget sett i relation till den lokala topografin, i en brant sluttning med vid utsikt mot dagens älvar som då var havsvikar har haft betydelse för målningarnas placering. En annan som i det här fallet dock endast gäller Finnforsberget är att det på berget strax ovanför målningen finns en rund stensättning, 3,5 m stor och sannolikt en grav även om Goldhahn (2021) uppger att det enda kända exemplet på en sådan koppling finns vid Nyelv i Nesseby, Finnmark. Här kan det vara värt att notera att en likadan grav också finns i närheten av hällmålningen (L1934:2566) på Rensnäset i sjön Hångstaörn också i Torps socken, Medelpad. Enligt en senare inventering verkar det finnas ytterligare minst tre stensättningar där (Loeffler 2007). Någon liknande stensättning eller annan grav är dock inte känd vid Getberget. Hällbildernas koppling till gravar och begravningsriter uppmärksammades tidigt men gällde då i första hand hällristningar och inte hällmålningar (Ekholm 1918, jfr Goldhahn 2012). En närmast sensationell upptäckt av fem kronhjortar ristade på undersidan av den stora täckhällen till en rösegrav från övergångsperioden mellan Neolitikum och Bronsålder i Dunchraigaig vid Kilmartin, Skottland visar att hjorddjur där har spelat en viktig roll vid begravningar Valdez Tullett & Barnett 2020). Om det också gällde älgarna på hällmålningarna är oklart men det faktum att gravar kan finnas i direkt anslutning gör att möjligheten finns.

Fig. 16a. Hällmålningen vid Sämsjölandet i Åsele, Västerbotten med konturmålade älgar varav en i mitten med sektionsindeldad kropp. Visualisering i DStretch: Catarina Bertilsson.

Fig. 16b. Uppmätning av figurerna på hällmålningen vid den fotodokumentation som gjordes 1992. En viltstig löper strax nedanför den branta bergväggen med figurerna och i närheten finns flera boplatser och fångstgropar. Foto: Ulf Bertilsson.

En möjlig orsak till målningens placering vid Getberget kan tänkas vara att en viltstig har funnits på den avsats som löper framför blocket med hållmålningen och längs den långa, branta bergväggen och vidare mot nordost. Dessvärre hade vi inte tillfälle att undersöka om en viltstig löper där idag. Det som talar för en sådan förklaring är de många älgarna som finns på hållmålningen. Men då kan man samtidigt hävda att fisken talar emot den. En helt annan tolkning är den att djuren tillsammans skulle kunna vara en illustration till den teori om att de var hjälpare i själens återfödelse genom en resa över land och hav som förts fram av Trond Lødøen (2017).

Det kan vara värt att notera att den tydliga fisken, liksom de otydliga men möjliga fiskarna, har huvudet åt vänster medan alla älgar har det åt höger vilket skulle kunna indikera att de rörde sig i motsatt riktning. Men det är inte säkert att det har någon relevans för tolkningen eftersom det finns exempel på att de också har huvudet i samma riktning till exempel vid Sandhalsen i Trøndelag med en val och en älg (Stebergløkken 2018) och vid Tumlehed i Torslanda med förmodade laxar och en kronhjort (Schulz Paulsson et al 2019).

Vid Finnforsberget är majoriteten av fiskarna vänstervända men de två förmodade hajarna är högervända (Broström et al 2013). Detta kan tala för att figureernas riktning inte är relevant för tolkningen eller att den tvärtom är mer komplex än vad vi kan uppfatta och förklara. På den välkända hållmålningen vid Flatruet i Tännäs finns älgar som är vända i båda riktningarna -fig. 15 nedan. Det är uppenbart att den vidare utredningen av detta som skulle krävas inte är möjlig att genomföra här av tids- och resursskäl.

Fig. 17. Hållmålningen vid Flatruet i Tännäs, Härjedalen med älgar som är både höger-och vänstervända och några motställda. DStretch visualisering: Catarina Bertilsson. Källa: SHFA.

Det går inte heller att bortse från förklaringen att figurerna på det väldiga blocket vid Getberget representerar gudar eller andra väsen i andra världar som vördades och som man kom i kontakt med genom det gränssnitt som blockets yta utgjorde. Oavsett vilken förklaring som är korrekt så finns det ytterligare en figur som kan ge viss vägledning. Det gäller det förmodade skeppet, nr 5 i figurförteckningen ovan, som är knappt 35 cm långt, sektionsindelad och med förhöjd stäv som är tydligt målat men tolkningen trots det något osäker. Skeppsfigurer om än med annat utseende förekommer på många hållmålningar, inte minst i Finland men också till exempel på Mølnergården i Trøndelag (Stebergløkken 2018). Ett stöd till tolkningen kan också ges av en likartad utformning med sektionsindelning av skrovet på tidiga skepp på olika hållristningar längs norska västkusten (jfr Ling & Melheim 2017). Skepp som då anses tillhöra övergångstiden mellan neolitikum och bronsålder något som i så fall skulle tala emot den tidiga dateringen av målningen som vi håller som mest trolig men ändå inte om den som helhet gjordes under en tidig del av den perioden.

Det har ofta framhållits att vår möjlighet att tolka förhistoriska hållbilder av nödvändighet oftast fokuserar på figurernas form och utförande eftersom det är företeelser som är lätta att iakta och dokumentera. En implicit förutsättning blir då att dessa element är betydelsebärande och representativa och att formen och stilen också möjliggör en typologisk klassificering som i sina olika faser också har kronologisk relevans (jfr. Stebergløkken 2018, Bertilsson 2022). Att former och typer kan vara tidsmässigt relevanta visas till exempel genom den betydelse som Oscar Montelius typologisering av bronsålderns fornsaker har haft för denna förhistoriska epoks kronologi som också gjort det möjligt att datera många figurer på hållristningar (jfr Bertilsson 2019). Det för oss osökt över till frågan om det är möjligt att uttala sig om vid vilken tid den nyupptäckta hållmålningen vid Getberget gjordes?

5. Datering

Som vi konstaterade ovan är det ingen enkel uppgift att datera hållmålningar i allmänhet och inte heller enskilda sådana som den nyupptäckta vid Getberget. Detta oavsett om vi utgår från målningens nivå över havet, de olika figurtyperna som förekommer på den eller hur dess olika figurer är utförda. Ytterligare en möjlighet kan vara att jämföra de målade figurerna med liknande sådana på hållristningar på det sätt som Ylva Sjöstrand (2015) gjort i sin stilistiska analys av älgfigurer som resulterar i en typologi med fyra faser. Den äldsta fasen bör enligt henne dateras till tidigneolitikum och den yngsta till tidig bronsålder. Detta stöds enligt Sjöstrand av fynden av flathuggna pilspetsar framför några hållmålningar, bland andra Flatruet i Tännäs (fig. 15 ovan) och av två kol-14 dateringar från utgrävningarna vid Högberget som dock tycks hamna i sen mesolitikum respektive i mellersta bronsålder (Sjöstrand 2015, jfr Goldhahn 2021). Mer problematiskt är ändå att hennes kronologi bygger på antagandet att de ytristade älgfigurerna vid Nämforsen är äldre än de konturristade. Detta har visat sig kunna ifrågasättas starkt eftersom en av de figurrikaste ristningarna är utförd i denna teknik Laxön C:1 med stöd av flera ristade yxor kan dateras till äldre bronsålder (jfr Bertilsson 2019).

Detta gör att kronologiska antaganden baserade på stilistiska analyser ofta kan framstå som tveksamma och uppfordrar oss till att också försöka lyfta fram andra bevis som stöd för kronologiska hypoteser som till exempel kol-14 dateringar. Det är vad Joakim Goldhahn försöker göra i sin syntes med samlade fakta om hållmålningar (2021) som resulterar i att han föreslår fyra olika tidshorisonter; den första mellan 4400–2400 f. Kr. den andra mellan 1800–1100, f. Kr., den tredje mellan 800 f.Kr. och 200 e. Kr. och en fjärde som inleds 400 e.Kr. I den första fasen finns fynd av ockra och härdar som visar att man eldat vid målningarna och då förmodligen när de första målningarna gjordes. Just rödockran kan vara en nyckelkomponent för att förstå hållbildernas kontext i mellersta Norrland där den förekommer också i de gravar

längs älvar och sjöar i inlandet. Ett gravskick som föregick kustlandets täta koncentrationer av rösen från bronsålder. Och där en anledning till Nämforsens betydelse kan ha varit den rikliga förekomsten av naturlig rödockra på den närliggande boplaten Bastuvallen (jfr Bertilsson 2021).

I vilken av dessa kronologiska faser den nyupptäckta hällmålningen vid Getberget i Torp, Medelpad kan placeras, den första eller den andra är inte helt självklart eftersom det ännu inte finns några andra fakta att tillgå än just de figurer som målats på det stora blocket. Med ledning av det jämförelsevis stora antalet figurer och färgfält, totalt ett tjugotal, skulle en upprepad och långvarig användning vara möjlig även om ett kortvarigt men intensivt bruk är en annan möjlighet. Med ledning av detta och det höga läget med den storslagna utsikten mot Ljungans dalgång, då sannolikt en, från Litorinahavet inskjutande, fornfjord verkar en datering till den första fasen mellan 4400 och 2400 år före vår tideräkning trolig. För att styrka den hypotesen krävs förstås andra förhistoriska komponenter som närliggande boplatser och fångstgropar som också kan undersökas och resultera i daterbara fynd och substanser (jfr Loeffler 2007). Men i avvaktan på det kan vi förstås inte utesluta att målningen istället kan ha gjorts någon gång under den andra fasen mellan 1800 och 1100 år före vår tideräkning. En tredje möjlighet är att vissa figurer har gjorts under den första fasen och att de sedan kompletterats eller målats över under den senare. Även älgarna med sektionindelade kroppar kan med ledningen av deras perifera placering på målningen och dess mer stiliserade och regelbundna geometriska form ha gjorts vid ett annat (senare?) tillfälle än de övriga figurerna. Den stora konturristade fisken kan också, , vara en indikation om att de långväga sjöresor och jakt på stora havsdäggdjur som visas på andra hällbilder i Fennoskandia från Senmesolitisk tid från omkring 4200 f. Kr. och framåt också berörde det aktuella området i Medelpad. Detsamma gäller självklart också om den figur som verkar föreställa ett skepp som vi föreslagit för nr. 8 av de numrerade figurerna. Det är delvis övermålat av en annan figur vilket försvårar tolkningen. Den täta kopplingen mellan majoriteten av figurerna talar för ett starkt innehålls- och tidsmässigt samband mellan de figurer - varelser och väsen som de träder fram i den, i dubbel bemärkelse, färgstarka målningen vid Getbergets fot.

Tack till

Anna Thorsaeus, Sundsvall, Heidrunn Stebergløkken NTNU Vitenskapsmuseet Trondheim, Sven-Gunnar Broström Botark och Peter Johansson Nämforsens Hällristningsmuseum.

Referenser

Bertilsson, U. 2019. *Stone Age and Early Bronze Age axes depicted on the rock carvings at Nämforsen, in Ångermanland, Sweden- new 3D documentation creates new the conditions for dating and interpretation.* Adoranten 2019:72–91.

Bertilsson, U. 2022. *3D-models of Neolithic and Bronze Age axe images at Nämforsen, Sweden.* Adoranten 2021. Tanumshede: 110–126.

Bertilsson, U. & Bertilsson, C. 2015. *Rapport över 3D-dokumentation inom Ådals-Liden 193:1-Nämforsens hållristningsområde.* Rapport Svenskt Hållristnings Forsknings Arkiv, 17s. Göteborg.

Bertilsson, U. & Bertilsson, C. 2021. *3D-dokumentation inom Ådals-Liden 193:1 – Nämforsens hållristningsområde år 2021.* OPUS HERITAS Rapport 2021. 39 s. Stockholm.

Bertilsson, U., Bertilsson, C. & Broström, S.-G. 2019. *Dokumentation av hållmålning Ljusdal 3:2, Skinnlippsstenen i Ljusdals kommun, Gävleborgs län.* OPUS Heritas rapport 2019:2. Stockholm.

Bertilsson, U., Horn, C. & Ling, J. 2021. Scandinavia and Northern Europe (2015-2019). P. Bahn, N. Franklin & M. Strecker, eds. *Rock Art Studies: News of the World VI.* Archaeopress Archaeology. Oxford: 18–29.

Broström, S.-G., Larsson, T. & Johansson, L. 2013. *Dokumentation av hållmålningen på Finnforsberget i Skellefteå kommun.* Utförd 2012. Botarkrapport 2013–05.

Ekholm, G. 1918. *En ny uppländsk hållristning.* Fornvännen 13: 48–52.

Gjerde, J.M. 2020. *Rapport over Dokumentasjon av nyfunne hellemalingar på Steinberget ved Espedalsvatnet ID243303, Steinberget, Innlandet Fylkeskommune*

Gjerde, J. M. & Steberggløkken, H. 2018. What we see is what we get - Seeing Sandhalsan with new "eyes". In: Dodd, J. & Meijer, E., eds. *Giving the Past a Future - Essays in Archaeology and Rock Art Studies in Honour of Dr.Phil.h.c. Gerhard Milstreu* Oxford: Archaeopress: 215-230.

Goldhahn, J. 2012. In the wake of a voyager. Feet, boats and death rituals in North European Bronze Age. A. M. Jones, J. Pollard, M. J. Allen and J. Gardiner, eds. *Image, Memory and Monumentality: archaeological engagements with the material world. A celebration of the academic achievements of Professor Richard Bradley.* London: Prehistoric Society's Research Paper 5: 218–232.

Goldhahn, J. 2021. On the chronology and use of hunter gatherer rock painting sites in northern Europe. In *Perspectives on Differences in Rock Art: The Alta Conference on Rock Art III*, Gjerde, Jan Magne and Mari Strifeldt Arntzen (eds), Sheffield: Equinox Publishing: 46-74.

Jensen, R. 1989. Härjedalen och Jämtland. S. Jansson, E.B. Lundberg och U. Bertilsson, red. *Hållristningar och hållmålningar i Sverige.* Forum. Stockholm:198–212.

Larsson, T., Broström, S.-G., Bylund, S. & Johansson, P. 2018. *Nämforsens Hällristningar*. Nämforsens Hällristningsmuseum. Näsåker.

Ling, J. & Melheim, L. 2017. Taking the Stranger King on Board. P. Skoglund, J. Ling & U. Bertilsson, eds. *North Meets South Theoretical Aspects on the Northern and Southern Rock Art Traditions in Scandinavia*. Swedish Rock Art Series: Volume 6. Oxbow Books. Oxford: 59-83.

Lødøen, T. 2012. Prehistoric explorations in rock: Investigations beneath and beyond engraved surfaces. In N. Agnew, C. Chippindale, J. Deacon, K. Helskog, A. Hygen, P. Jolly, et al. (Authors), *Working with Rock Art: Recording, presenting and understanding rock art using indigenous knowledge*. Wits University Press. Johannesburg: 99-110.

Lødøen, T. 2017. Whale images in the Northern Tradition Rock Art of Norway, and their potential mythological and religious significance. *Whale on the Rock*. Ulsan Petroglyph Museum. Ulsan: 137-152.

Lødøen, T. & Mandt, G. 2009. *The Rock Art of Norway*. Windgather press. Oxbow Books. Oxford.

Loeffler, D. 2007. Archaeological surveys – a few reflections. As exemplified by features and finds from Lake Hångstaörn, Medelpad. *Arkeologi i norr 10*. Umeå universitet. Institutionen för arkeologi och samiska studier: 137 – 152.

Ramqvist, P. 1989. Ångermanland, Västerbotten och Lappland. S. Jansson, E.B. Lundberg och U. Bertilsson, red. *Hällristningar och hällmålningar i Sverige*. Forum. Stockholm: 213–223.

Schulz Paulsson, B., Isendahl, C. & Frykman Markurth, F. 2019. *Elk Heads at Sea: Maritime Hunters and Long-Distance Boat Journeys in Late Stone Age Fennoscandia*. Oxford Journal of Archaeology. Volume 38, Issue 4: 398–419.

Sjöstrand, Y. 2015. Memory and destruction -- pictorial practices surrounding red ochre paintings in late Neolithic northern Sweden, pp. 167-80 in H. Stebergløkken, R. Berge, E. Lindgaard & H. Vangen Stuedal, eds. *Ritual Landscapes and Borders within Rock Art Research. Papers in Honour of Professor Kalle Sognnes*. Archaeopress: Oxford:167-180.

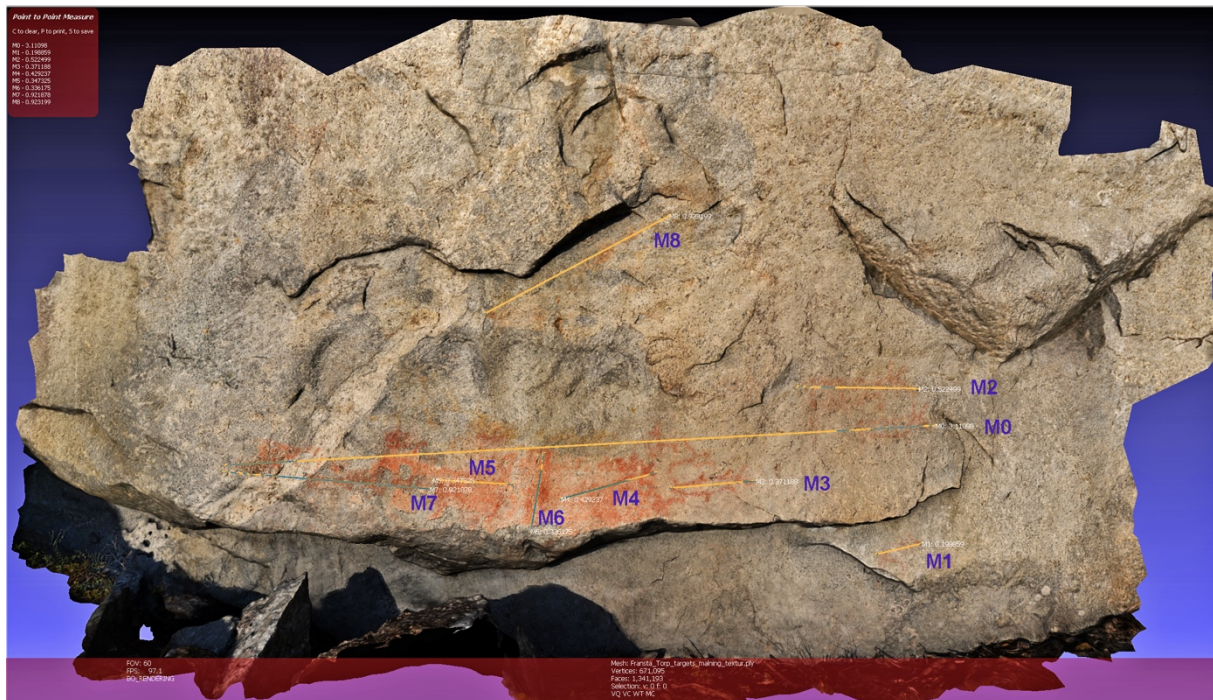
Stebergløkken, H. 2017. Where Styles Meet – What Does it Mean? P. Skoglund, J. Ling & U. Bertilsson, eds. *North Meets South*. Swedish Rock Art Series 6: Oxbow Books. Oxford and Philadelphia: 35-58.

Stebergløkken, H. 2018. *Fotoprosjekt og dokumentasjon av bergmalerier på Fosen, Sør – Trøndelag*. Bevaringsprogrammet for bergkunst (BERG). NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2018–4.

Valdez-Tullett, J. & Barnett, T. 2021. *New light on Scotland's prehistoric rock art: the recent discovery of animal carvings at Dunchraigaig Cairn (Kilmartin, Scotland)*. Past. The Newsletter of the Prehistoric Society. University College London, Institute of Archaeology. Number 98. Summer 2021:12-13.

Bilaga 1

Hällmålningen vid Getberget i Torp, Medelpad, måttuppgifter se även fig. 6 ovan!


```
Opened mesh F:\Opus Heritas\Fränsta
Torp\Fränsta
Torp\Fransta_Torp_targets_malning_te
xtur.ply in 1481 msec
All files opened in 1531 msec
No Shader.
Successfully calculated A.O. after
2.92 sec, 0.06 of which is due to
initialization
Applied filter Ambient Occlusion in
3063 msec
Started Mode Measuring Tool
Distance M0: 3.110976
Distance M1: 0.198859
Distance M2: 0.522499
Distance M3: 0.371188
Distance M4: 0.429237
Distance M5: 0.347325
Distance M6: 0.336175
Distance M7: 0.921878
Distance M8: 0.923199
```

- M0. Målningssytan
- M1. Lilla älgen
- M2. Största älgen
- M3. Fisken
- M4. Älgen med horn
- M5. Diffus figur, skepp?
- M6. Människofigur
- M7. Exfolierat område
- M8. Övre partiet med färgfält